

О. А. ЗАЯЦЬ*

ЖИТТЄПИС ПИСАРЯ МІСТА ЛЬВОВА ВОЙЦЕХА ЗИМНИЦЬКОГО

Петришак Б. “Лицар пера і каламаря” – писар міста Львова Войцех Зимницький (1583–1639 рр.) / Богдана Петришак. – Львів, 2001. – 208 с. – (Львівські історичні праці. Дослідження ; вип. 3).

Поява останнім часом низки поважних студій українських вчених над пізньосередньовічним та ранньомодерним міським суспільством Львова донедавна все ж за-

лишала відчуття деякої неповноти – наче якесь важливе дослідницьке поле тривалий час опинялося поза увагою істориків. Цим полем було життя окремих міщан. Не можна сказати, що ця сфера в історії Львова є неторканою цілиною – уже С. Баронч в середині XIX ст. збирав дані про життя львівських вірмен. Відома праця В. Лозинського про патриціат та міщанство Львова фактично складалася з коротких біографій міщан. І. Крип’якевич подав стислі життєписи представників української громади. Численні біографічні розвідки були присвячені особі львівського першодрукаря Івана Федорова.

Однак, без сумніву, особливе і значною мірою піонерське місце в історіографії біографічного напрямку займає праця Богдани Петришак про життя міського писаря Войцеха Зимницького (1583–1639), адже це дослідження написане на стику історичної біографістики, просопографії, історії повсякдення та мікроісторії. Традиційно біографічні розвідки присвячують видатним постатям, однак дослідниця обрала особу звичайного міського писаря, який не відзначився нічим особливим в подієвій історії міста. Такий підхід наближає працю до мікроісторії, яка має справу передовсім з пересічними особами, подіями чи явища-

* Заяць Орест Андрійович – старший науковий співробітник відділу історії і теорії археографії та споріднених джерелознавчих наук Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

ми. Водночас у монографії велика увага приділена повсякденному виміру, зокрема історії побуту та приватного життя. Зрештою, дослідження написане у просопографічному контексті, оскільки В. Зимницький трактується як типовий представник львівського урядницького (писарського) середовища, а сама робота є частиною ширших студій Б. Петришак про міських писарів.

Основний текст монографії структурно складається з трьох розділів. У першому розділі висвітлено початковий етап життя В. Зимницького (до 33 року життя). На підставі опосередкованих даних дослідниця уміло реконструює факти, про які джерела прямо не повідомляють, зокрема про місце і час народження писаря, його навчання в Замості та початок кар'єри у Самборі. Крім того, авторка простежила основні родинні зв'язки В. Зимницького, що привносить у дослідження ще й елементи генеалогічної розвідки.

Другий розділ, присвячений професійній кар'єрі писаря, є найбільшим за обсягом і дуже детальним за спектром порушених питань – розглянуто засади, на яких В. Зимницький володів у місті писарським будинком, обов'язки писаря, формування раєцьких чернеток (протоколів) та чистописів (індукт), виготовлення канцелярського приладдя, закупівлю чорнила, постачання воску, співпрацю з палітурниками, палестрантами (адвокатурою), взаємодію з підписками, оплату праці, вплив писарської роботи на приватне життя, судову і представницьку діяльність писаря, а також його контакти з іншими канцеляристами та з канцеляріями національних громад (передовсім вірменською).

Одним із нововведень діяльності В. Зимницького було те, що цей писар на відміну від своїх попередників практично не брав участь у створенні індукт (чистових записів), а доручав цю роботу своїм підпискам (с. 35, 39). Цей незвичний, на перший погляд, підхід – делегування найбільш відповідальної з юридичного боку роботи своїм підлеглим – дослідниця пояснює постійним зростанням обсягів записів, а також активною заангажованістю В. Зимницького у зовнішні справи. Фактично, можна зробити висновок, що тогочасний писар поступово перетворювався на організатора, своєрідного “менеджера” діяльності канцелярії, який поступово дистанціювався від частини писарських функцій. Як зауважує авторка, “писар не обмежувався виконанням внутрішніх канцелярських обов'язків – вони становили лише невелику частку тих справ, якими Зимницький займався протягом 23-х років перебування у львівській канцелярії” (с. 60–61).

Важливим для вивчення діяльності писарського уряду є детальне висвітлення авторкою чотирьох гучних процесів проти канцелярії щодо можливої фальсифікації документів. Для писаря це були надзвичайно складні моменти у його житті – адже, якби його вина була доведена, то він мав би бути страчений (с. 42–44). Дослідниця подала також низ-

ку фактологічних уточнень щодо відомостей про В. Зимницького. Так, було з'ясовано, що він ніколи не був писарем лави (як це фігурувало в літературі), а лише лавником і раєцьким писарем.

Третій розділ монографії охоплює досить розмаїту і надзвичайно цікаву інформацію. Попри її різноплановість, спільним знаменником у розділі є антропологічна перспектива, яка пронизує такі питання, як господарство, інтер'єр, житло, повсякденні заняття, ведення торгівлі, колекціонування книг, громадські справи (опіка над сиротами, надання рекомендацій різним особам, фігурування свідком у справах), смерть, похорон, доля сім'ї писаря як за його життя, так і по смерті тощо. Відтворення такої яскравої та строкатої картини життя потребувало копіткової роботи, але дослідниця з нею блискуче справилася.

Джерела містять чимало цінної інформації, але, на жаль, вона є дуже вибірковою. Наприклад, збереглися деякі відомості про стан писарської кам'яниці, печі, комини, паркан, дах, броварню, поштову скриньку, ліхтарі, дзеркала (с. 63–64), але бракує інформації про точне планування будинку, про вікна чи меблі тощо. І дослідниця змушена реконструювати ці дані на підставі того, що нам загалом відомо про тогочасне міщанське житло з наукової літератури.

Детальний опис матеріального побуту свого часу викликав критику як у закордонних, так і вітчизняних дослідників. Висувалися зауваження про наукову безплідність самоцільного побутописання. Однак сучасна історична наука, зазнавши кількох хвиль антропологічних зацікавлень, все ж еволюціонувала у напрямку антропоцентричності. Самі по собі факти з історії побуту та повсякдення за належного осмислення цілком можна вивести з мікроісторичного рівня на макроісторичний. Тому Б. Петришак не лише описово передає побут В. Зимницького, а включає його у загальноміщанський контекст і неодноразово дає пояснення описуваним фактам. Так, з наявності у Зимницьких срібного чи позолоченого посуду, а також використання дорогої олії для приготування страв, на думку дослідниці, можна зробити висновок про заможність родини. Крім того, авторка уважно і обережно працює з описами майна писаря – наприклад, з того, що у Зимницьких було понад півсотні килимів, дослідниця не робить висновку, що усі вони висіли на стінах, а припускає, що частина з них могла йти на продаж (с. 64).

У підрозділі “Повсякденні заняття” основну увагу приділено торгівлі (вином, килимами та хутром). Торгівля алкоголем, як це не дивно, була опосередковано пов'язана з основною роботою В. Зимницького. Одним із завдань раєцького писаря фактично була міська дипломатія – уміння налагодити потрібні міські зв'язки та організувати прийоми поважних осіб. Як зазначає авторка, “Зимницький умів поєднувати прибуток із громадським благом, адже хороший прийом важливих для міста гостей забезпечував писаря грошима, а місто підтримкою при королів-

ському дворі, у судах, на сеймиках” (с. 68). Окрім того, обмін хмільними напоями був одним із засобів підтримання дружніх стосунків з приятелями писаря. Загалом, впадає у вічі, наскільки важливе значення мав тоді алкоголь для соціальних відносин у місті (інша справа, що ця тенденція зрештою не закінчилася нічим добрим для міського суспільства й економіки, що яскраво виявилось у другій половині XVII–XVIII ст.).

У тому ж третьому розділі також висвітлено різнопланові стосунки писаря зі своїми патронами і клієнтами, зокрема його зв'язки зі львівським архієпископом Станіславом Гроховським, варшавським каноніком Станіславом Любенецьким, а також одіозним бургомистром Марціном Кампіяном. В. Зимницький долучався також до написання цехових статутів (і не тільки львівських, але й самбірських). Загалом цей інформативний уступ тематично тяжіє також до другого розділу, пов'язаного із професійною діяльністю писаря, але водночас досить органічно вкраплений авторкою до розгляду патронатно-клієнтельних відносин (с. 72–73).

З монографії також довідуємося про добрі взаємини В. Зимницького із вірменською громадою (с. 51, 73) та неприхильність до української громади. І, що цікаво, стосовно українців В. Зимницький був відданим і послідовним виконавцем політики міської ради, а от щодо вірмен, то бажання писаря допомогти їм зайшло так далеко, що канцелярія опинилася під загрозою звинувачень у фальсифікації.

Цінним є спостереження за стосунками В. Зимницького зі своїм безпосереднім патроном – міською радою. Авторка вважає, що В. Зимницький зазнавав своєрідного тиску з боку райців, однак змірився з цим. Яскраво ця залежність і примирення з радою виражені у словах писаря, адресованих в одному з листів дружині: “на чийому возі їдеш, того й пісеньки співай” (с. 71). Це яскраво ілюструє специфічне становище писаря у гроні міських урядників.

У 1639 р. В. Зимницький помер. Завдяки опосередкованим даним, дослідниця аргументовано припускає, що смерть була раптовою. Ретельне вивчення протоколів уряду присяжних дозволило детально відтворити перебіг похорону та поминання (с. 77–78). Крім того, авторка не обмежилася життєписом лише самого писаря, а подала досить розлогий огляд основних біографічних відомостей про його дружину Анну та дітей.

В. Зимницький перебував на уряді майже чверть століття, і дослідниця вважає, що можна говорити про цілу “епоху Зимницького” (1616–1639 рр.), яка збіглася з періодом найбільшого розвитку та стабільності міської канцелярії Львова (власне у той час було остаточно сформовано структуру канцелярії) (с. 3, 28). Водночас Б. Петришак слушно зауважує, що ця епоха в історії міста загалом не була “золотим віком”, образ якого малювали польські історики (с. 4). Насправді життя Львова пер-

шої половини XVII ст. було сповнене численних протиріч, під зовнішнім блиском (і то досить відносним) уже проступали кризові явища та елементи стагнації, які у всій повноті виявилися уже після бурхливих подій середини XVII ст. і спричинилися до так званого періоду “занепаду” (якщо ж у Львові і можна говорити про якийсь “золотий вік”, то, на нашу думку, його варто віднести на останню чверть XVI ст.).

Відтворення біографії В. Зимницького проливає світло на спосіб життя міщанства Львова першої половини XVII ст. Однак є тут і певна специфіка, про яку не можна не згадати. Міські писарі, з одного боку, сприймалися як міщани, а з іншого – вони стояли у міській громаді дещо відособлено. Справа в тому, що фах писаря не вписувався у традиційний поділ міщанських занять на купецтво та ремесло, писарі не входили до міських професійних корпорацій і, ймовірно, не були зобов’язані приймати міське громадянство. Якщо вони його й приймали, то радше через те, що з метою покращення свого матеріального становища починали займатися торгівлею або ж робили кар’єру на тих міських урядах, які вимагали обов’язкового прийняття львівського громадянства.

Як зазначає Б. Петришак, “відсутність книг прийняття до міського права Львова за 1605–1626 рр. унеможливила ідентифікацію Зимницького як львівського міщанина” (с. 17). Варто додати, що у лонгерських мануалах і раєцьких протоколах, збережених за 1610–1626 рр., серед осіб, прийнятих до львівського громадянства, В. Зимницький також не значиться. Цілком може бути, що він так ніколи і не приймав громадянства, оскільки це було типовим для раєцьких і лавничих писарів.

Відчуженість писарів стосовно громади міста проектувалася також і на його відносини з райцями та міським патриціатом загалом. Дослідниця описала цей стан речей так: “Зимницький повторив долю багатьох писарів Львова, які, досягнувши висот у канцелярській роботі, не зуміли стати “своїми” у колі патриціїв і райців” (с. 87).

Дослідження Б. Петришак написано на значній джерельній базі – використано чотири фонди Центрального державного історичного архіву України, м. Львів (всього півтори сотні справ), а крім того, ще й 15 справ з польських архівів та 15 позицій опублікованих джерел. Для написання досить вузької тематичної розвідки було використано значний масив наукової літератури (170 позицій).

Позитивною рисою монографії є наявність 11 додатків. Серед них найбільш об’ємним і цінним є перший, який містить кореспонденцію В. Зимницького (43 листи). Власне завдяки епістолярним джерелам можна висвітлити такі аспекти життя людини, які ніколи не могли бути представлені в актових матеріалах. Без перебільшення можна стверджувати, що для дослідження біографії міщанина XVII ст. збереженість кореспонденції – це справжній скарб. Інші десять додатків сто-

суються генеалогії родини Зимницьких, переліку писарів першої половини XVII ст. та їхньої урядницької кар'єри, писарських присяг, платні тощо. Наявність об'ємних додатків (за обсягом навіть дещо більших, ніж основний текст роботи) вважаємо позитивним, оскільки завдяки ним текст дослідження стає прозорим і відкритим – читач може відразу перевірити джерельне підґрунтя того чи іншого твердження авторки.

Високу якість дослідження підтверджує також і довідковий апарат, передовсім кількісно великий покажчик імен, який засвідчує, що біографія однієї людини досліджувалася у максимально широкому соціальному контексті. Іменний покажчик містить майже сім сотень позицій, з яких понад три з половиною сотні стосуються сучасників В. Зимницького.

Хоча монографія наповнена значним фактологічним матеріалом, але не виникає відчуття переобтяженості ним. Стиль книги – легкий та зрозумілий – здатен зацікавити не лише науковця, але й пересічного читача. Загалом же праця Б. Петришак зробила важливий внесок в розвиток досліджень над міським суспільством ранньомодерного Львова.